

تاریخ پرغصه سرزمین قفقاز قدیم

سرویس آذربایجان/خبرگزاری آران

استاد عادل مولایی اردبیلی

منبع: فصلنامه نعیم

بسم الله الرحمن الرحيم

میهن عزیز و سراسر عزت و افتخار ما ایران بزرگ اسلامی در طول تاریخ گذشته خود در اثر طمع و تجاوز و چپاول دشمنان و یا ضعف و نابخردی حاکمان و عوامل دیگر مورد تاخت و تاز و تقطیع و تجزیه قرار گرفته و بخشهای مهمی از پیکره آن جدا شده است که هر کدام آنها یاد آور خاطرات تلخ و حوادث ناگوار و تجربه هائی دهشتباری باشد و داغی جانگداز بردل ایران و ایرانی نهاده است در میان سرزمینهای که به جفای دشمن و برخی دوستان نابخرد از ایران بزرگ جدا گشته شاید هیچکدام به اندازه جدایی منطقه قفقاز اندوه بار نبوده است اندوهی که از سالهای 1228 قمری (عهدنامه گلستان) تا 1243 قمری (عهدنامه ترکمن چای) تاکنون همچنان رنج و درد جانسوز آن از دل و مذاقها نرفته و هر گاه خاطره آن در هر ایرانی وطن دوست و آگاه زنده می شود او را به غم و افسوس و آه می دارد منطقه قفقاز که در شمال غرب ایران واقع است و در حال حاضر مشتمل بر کشورهای جمهوری آذربایجان و جمهوری ارمنستان و جمهوری گرجستان و جمهوری خود مختار نخجوان و داغستان می باشد یکی از مناطق استراتژیک و از لحاظ جغرافیایی و سیاسی و فرهنگی از مهمترین مناطق قاره آسیا است و با کشور روسیه در شمال و دریای خزر در شرق و کشورهای ترکیه و یونان و دریای سیاه در غرب و جمهوری اسلامی ایران در جنوب که قفقاز از آن پیکره جدا شده است همسایه می باشد این منطقه از جهات مختلف دارای اهمیت فوق العاده بوده و به لحاظ این اهمیت نیز در طول تاریخ مورد تاخت و تاز و تجاوز و جولان کشورهای روسیه و ترکیه و روم شرقی بوده است که مجال بحث و گفتگو در این باره در حوصله این مقال نیست 0 آنچه در این نوشتار مختصر اشاره ای گذرا بدان می گردد سابقه دینی و ارتباط آن با دارالارشاد اردبیلی است، بر اساس گزارشات قطعی تاریخی و شواهد موجود، مردمان قفقاز بویژه قسمت شرقی آن در بخشی که اکنون کشور جمهوری آذربایجان خوانده می شود قبل از اسلام همان دین و آئینی راداشته اند که ایرانیان داشته اند و به همان زبانی تکلم می کرده اند که ایرانیان تکلم می کرده اند وجود آتشکده های مختلف از جمله آتشکده «سوراخانی» که تا قرن نوزدهم میلادی آتش آن فروزان بوده و اکنون نیز بنای آن موجود است سندی غیر قابل انکار بر این مطلب است. با ورود اسلام در قرن هفتم میلادی به کشور پهناور ایران و آغوش گشادان ایرانیان بر این دین مقدس الهی بخشهای وسیعی از منطقه قفقاز نیز به دین اسلام گروید و روز به روز پایه های اعتقادی و فرهنگی آن گسترش یافت. به همان علل و عواملی که محبت و ولایت امام علی علیه السلام و خاندانش در دل ایرانیان جای گرفت مردمان قفقاز نیز بعنوان بخشی از ایران بزرگ دل در گرو این عشق و محبت سپردند و سرانجام نهضت و حکومت صفوی در قرن دهم هجری قمری و البته زمینه های فکری و فرهنگی آن چند سال قبل از حاکمیت ظاهری حکومت شیعی، کار رایکسر کرد و بخش عمده قفقاز به ویژه آران و شیروان و دربندو داغستان و گنجه و لنکران و نخجوان و دیگر مناطق آن با اکثریتی قریب به اتفاق جزء مناطق شیعه نشین شمرده شدند. تفلیس مرکز گرجستان از صدهای نخستین اسلامی خواستگاه راویان احادیث اهل بیت پیامبر صلوات الله علیهم شد محدثانی همچون ابومحمد حسن تفلیسی از اصحاب امام رضاعلیه السلام، عبدالله بن لطف تفلیسی از بعضی از اصحاب امام صادق علیه السلام روایت کرده، حسین بن بیان تفلیسی که به مدائنی نیز مشهور است، ابوالقاسم تفلیسی، موسی بن زنجویه تفلیسی، عبدالله بن محمد تفلیسی و حسین بن علی علوی و بسیاری دیگر که در کتب تاریخ و رجال و تراجم و انساب از آنان یاد شده است. نهایتاً تفلیس با همه فراز و فرودی که به خود دیده در دو بیست سال اخیر مرکز اداره روحانیت مسلمانان قفقاز گردیده و شیخ الاسلام قفقاز که در گذشته یک روحانی برجسته شیعی بوده در آنجا استقرار یافت گرچه بعدها این مرکز دینی به شهر باکو انتقال یافت و اکنون نیز در آن شهردار است، شهر ایروان مرکز ارمنستان نیز به شهری مسلمان و عمدتاً شیعه نشین تبدیل شد و علماء و خاندانهای بزرگ علمی در آنجا نشو و نما کردند و چونان آفتابی بر تارک جهان تشیع درخشیدند بزرگانی چون آیت الله سید علی ایروانی و آیت الله میرزا عبدالکریم ایروانی و آیت الله مولی محمد فاضل ایروانی و دهها تن دیگر و خاندان علمی آنان که تاکنون جهان اسلام از وجود و حضور آنان بهره مند است، و اما داستان منطقه آران یا همان جمهوری آذربایجان و بزرگان علمی و معنوی آن قصه ای پرغصه است که باز گویی آن مجال وسیع می طلبد، قصه ای خونین که دلها را اندوهگین و ارواح را آزرده و حنین و سینه را مالامال درد و غمگین می سازد. علماء و روحانیان و طالبان علوم و معارف اسلامی پس از جدائی قفقاز از ایران، زجرها کشیدند و شکنجه ها دیدند.

و اما داستان منطقه آران یا همان جمهوری آذربایجان و بزرگان علمی و معنوی آن قصه ای پرغصه است که باز گویی آن مجال وسیع می طلبد، قصه ای خونین که دلها را اندوهگین و ارواح را آزرده و حنین و سینه را مالامال درد و غمگین می سازد. علماء و روحانیان و طالبان علوم و معارف اسلامی پس از جدائی قفقاز از ایران، زجرها کشیدند و شکنجه ها دیدند و قتل و تبعید و اسارت را بجان خریدند صدها و بلکه هزاران تن در طول دو بیست سال علی الخصوص پس از حاکمیت کمونیستها در سال 1918 به بعد سر نوشتشان با مظلومیت و درد و رنج هم آغوش شد و چه صعوبتها و مشقتها و تهمت ها در راه خدا متحمل شدند، باکو و قصبات و روستاهای متدین اطراف آن لنکران و شهرها و روستاهای آن گنجه و دربندو داغستان شاماخ و شکی و شوشی و بردع و قره باغ و نخجوان وارد و باد و دیگر نقاط و شهرهای آن خواستگاه عالمان بزرگ و روحانیان برجسته که با نبوغ و استعداد و همت والای خود در میان خفقان تزاری و استبداد بلشویکی به تحصیل علوم و معارف اسلامی همت گماردند و در این راه از بذل جان و مال و همه هستی خود دریغ نوزیدند

دارالارشاد اردبیلی و حوزه علمیه آن از دیر باز مرکز توجه و مراجعه مردمان قفقاز بوده است 0 ارادت و مودت و ویژه اردبیلیان از صدهای نخستین به اهل بیت عصمت و طهارت -علیهم السلام- که این شهر را شهری ولایت مدار ساخته، به ویژه، حضور حضرت شیخ سید صفی الدین اسحاق اردبیلی شاگرد برجسته شیخ زاهد گیلانی و اجداد و اولاد وی در طول چند قرن قبل و بعد از آن در اردبیل وجود علمای صالح و برخوردار از عظمت علمی و معنوی و وعظ و ذاکران و مداحان برجسته حسینی، شرایط جغرافیایی و امکان ارتباط بهتر و سریعتر بلحاظ داشتن راه های مواصلاتی و عواملی دیگر موجب گردید که دارالارشاد اردبیلی بعنوان دروازه ی منطقه ی قفقاز بخصوص آران- یعنی همان جمهوری آذربایجان- و دربند و داغستان محسوب شود و علاوه بر تعاملات اقتصادی، تاثیر و تاثرات فرهنگی علی الخصوص دینی را به دنبال داشته باشد شهر باکو- مرکز منطقه آران- همواره مشتاق و پذیرای وعظ نامی اردبیل بوده است ملا غلامعلی آلاپلاز اوغلی و حاج میرصالح تاج الذاکرین (ایشان غیر از آیت الله حاج میر صالح آقا مجتهد می باشند) و ملا عبداللطیف مجدالواعظین و بسیاری دیگر از جمله واعظان فاضل و دانشمندی بوده اند که در مناسبتهای مختلف دینی در شهر باکو و دیگر شهرهای قفقاز به وعظ و ارشاد پرداخته اند از گذشته درخشان حوزه ی علمیه اردبیل که بگذریم در قرن سیزدهم و نهمه اول قرن چهاردهم هجری قمری علی رغم بی مهری هائی که در خصوص اردبیل از سوی حکام نابخرد و ناتوان قاجار و منفور پهلوی به این شهر مقدس گردید وجود سه مدرسه علمیه ملاابراهیم و صالحیه و آقا میرزا علی اکبر و حضور عالمان و مجتهدان با عظمتی همچون حضرات آیات ملا ابراهیم اردبیلی (م 1307 ق) میرزا محسن مجتهد اردبیلی (م 1294 ق) حاج میرصالح آقا مجتهد (م 1319 ق) میرزا محمدعلی اردبیلی (م 1328 ق) ملا عبدالظاهر اردبیلی (م 1332 ق) سید مرتضی خلخالی (م 1317) میرزا یوسف مجتهد اردبیلی (م 1339 ق) میرزا عبدالله مجتهد اردبیلی (م 1334 ق) حاج سید احمد مرتضوی (م 1353 ق) آقا میرمحمی الدین یونسی (م 1355 ق) میرزا ابراهیم انواری (م 1332 ق) میرزا ابوالفضل فضلی (م 1341 ق) و بسیاری دیگر موجب گردید حوزه ی علمیه ی نسبتاً گرمی را در این مقطع زمانی در

دارالارشاد اردبیل شاهد باشیم و این امر و دیگر عوامل یاد شده باعث شد گام نخست هجرت الی الله و سیر بسوی کسب علم و معرفت طلاب با استعداد علوم دینی منطقه قفقاز از دارالارشاد اردبیل شروع گردد و حوزه علمی اردبیل بعنوان اولین مرکز دینی مورد توجه طالبان علوم اسلامی آن منطقه واقع شود از اولین عالمان برجسته و بزرگی که در قرن سیزدهم هجری قمری تحصیلات خود را از اردبیل شروع کرده فقیه و اصولی نامدار آیت الله میرزا عبدالکریم ایروانی (1220-1294 ق) را می توان نام برد وی استاد میرزا محمد تنکائی (م 1302) صاحب قصص العلماء و آیت الله میرزا محسن مجتهد اردبیلی (م 1294 ق) است و صاحب کتاب نجوم السماء فی تراجم العلماء در ذیل شماره 69 نجم ثالث خود صفحه 437 داستانی از دوران تحصیل ایشان در اردبیل را نقل نموده است 0

دیگر از علماء و روحانیان قفقازی که در حوزه علمی اردبیل تحصیل نموده اند می توان حضرات آیات وحجج اسلام آقا میرباقر آقا زاده مجتهد سالیانی (شهادت سال 1360 ق) آقا شیخ حسین فاطمائی بادکوبه ای (م 1363 ق) شیخ ابراهیم خلیل بلگهی بادکوبه ای (م 1359 ق) آخوند شیخ اباصلت بادکوبه ای (م 1325 ق) شیخ اسدالله سیف الدینی لنکرانی (م 1375 ق) شیخ حسن حاتمی لنکرانی (م 1361 ق) میرزا عبدالحسین واعظی لنکرانی (م 1386 ق) شیخ بشیر ارکانی لنکرانی (م 1386 ق) شیخ اسحاق آستارایی قفقازی (م 1391 ق) شیخ فاضل موحد قفقازی والد معظم مرجع تقلید فقیدهان تشیع حضرت آیت الله شیخ محمد فاضل لنکرانی قدس سره (م 1392 ق) میرزا جعفر قلی سراخانی بادکوبه ای (م 1349 ق) شیخ الاسلام حاج علی آقا سلیمانزاده بادکوبه ای (م 1395 ق) شیخ علی بنده بابائی (م 1403 ق) شیخ صدرالدین صمدی لنکرانی (م 1407 ق) شیخ یونس فرجی لنکرانی (م 1408 ق) آخوند شیخ فرج الله پیشنماز زاده گنجوی (م 1370 ق) سید محمد لنکرانی (م 1353 ق) آخوند ملامظفر لنکرانی (م 1379 ق) شیخ قدرت الله لنکرانی (م 1379 ق) شیخ عبدالرزاق لنکرانی (م 1382 ق) میرزا محمد لنکرانی (م 1359 ق) شیخ عبدالحسین بهبودی لنکرانی (م 1426 ق) و بسیاری دیگر را نام برد که در این مختصر به همین مقدار اکتفا می گردد بعضی از علماء و روحانیان قفقازی در حوزه اردبیل تا سمت استادی پیش رفته و در کنار دیگر اساتید فاضل به تدریس و تربیت طلاب علوم دینی اقدام نموده اند که از جمله آنان بنا به نقل مرحوم عالم ربانی حضرت حجه الاسلام والمسلمین حاج شیخ عبدالرحیم جعفری قدس سره آخوند ملا علی قره باغی می باشد وی که از اهالی «قره باغ» قفقاز (جمهوری آذربایجان فعلی) بوده در مدرسه صالحیه مسند تدریس داشته و استاد جعفری به همراه برادرش شیخ محمد و پسر عمو هایش نزد وی تلمذ کرده اند استاد جعفری می فرمود چند سال بعد در جریان گرفتاریهای پس از انقلاب کمونیستی روسیه ایشان به ناچار به قره باغ بازگشت که بعد ها شنیدیم در آنجا به شهادت رسیده است،

ارتباط تنگاتنگ منطقه قفقاز بویژه آران و شیروان (جمهوری آذربایجان فعلی) با اردبیل تنها محدود به حضور طلاب علوم دینی در حوزه علمی اردبیل نیست بلکه ارتباط علماء اعلام و فقهاء عظام اردبیل و این منطقه نیز تازمان کشیده شدن دیوار آهنین و قطع رابطه بطور کامل توسط رژیم الحادی شوروی سابق برقرار بوده که طرح این بحث به مجال وسیع نیازمند است لکن...